

УДК 159.923.2:316.46–053.01

Каменська Наталія Леонідівна

доцент кафедри загальної психології та психології розвитку
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
e-mail: kamenskaya@itstep.org
ORCID 0000–0002–9121–3962

Кременчуцька Маргарита Костянтинівна

доцент кафедри соціальної допомоги та практичної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
e-mail: mkk@ukr.net
ORCID 0000–0002–8588–1016

**РІВЕНЬ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ПРОГНОСТИЧНА
КОМПОНЕНТА ПРОФЕСІЙНОЇ УСПІШНОСТІ СТУДЕНТІВ**

Стаття висвітлює проблему місця соціального інтелекту в структурі професійно важливих якостей фахівця. Соціальний інтелект розглядається не тільки як основа соціалізації та адаптації в сучасному суспільстві, але і як необхідна умова успішного оволодіння професійними навичками. Надано результати аналізу моделі, що пов'язує соціальні складові інтелекту студентів, що здобувають вищу освіту, та успішності їх навчальної діяльності (як квазіпрофесійної) з очікуваною професійною успішністю. Підкреслено глибоку значимість включення в процес освіти і підготовки фахівців (особливо сфери «людина — людина») компонентів, що стимулюють розвиток соціального інтелекту.

Ключові слова: соціальний інтелект, професійно важливі якості, фахівець, психолог, успішність.

Постановка проблеми. Соціальна реальність висуває на передові позиції професії, що вимагають від людей підприємливості, ініціативності та соціальної компетентності. У зв'язку з цим все більш актуальним стає компетентнісний підхід до підбору, навчання і розстановки кадрів. Це дозволяє розглядати соціальний інтелект не тільки як основу соціалізації та адаптації в сучасному суспільстві, але і як необхідну умову успішного оволодіння професійними навичками фахівця та адаптації в професійному середовищі.

Уявлення про соціальний інтелект в зарубіжній психології дані в роботах Г. Айзенка, Г. Гарднера, Дж. Гілфорда, Г. Оллпорта, М. Саллівена, Р. Стернберга, Е. Торндайка та ін. Серед вітчизняних вчених слід виділити Н. А. Амінова, Ю. Н. Ємельянова, Н. А. Кудрявцеву, Е. Л. Носенко, Л. І. Уманського, О. І. Власову, якою вперше проведено системне дослідження онтогенетичного розвитку соціальних здібностей особистості як базового психологічного потенціалу забезпечення її ефективного розвитку та самореалізації в сфері суб'єкт-суб'єктних взаємин.

Актуальність проблематики обумовлена тим, що практично відсутні роботи, які висвітлюють роль даного феномена в процесі становлення фахів-

ця. Експериментальних досліджень у цій області соціального інтелекту явно недостатньо. У багатьох роботах як вітчизняних, так і зарубіжних психологів як основний предиктор успішності будь-якого виду діяльності досі розглядається загальний інтелект (наприклад, теорія однофакторного інтелекту («теорія *g*») Ч. Спірмена). Однак спираючись на роботи таких дослідників інтелекту, як Дж. Гілфорд, Г. Гарднер, Р. Стернберг, можна стверджувати, що інтелект — це багатовимірна структура, складові частини якої можуть неоднаково корелювати з успішністю в різних видах діяльності.

Для прогнозу успішності майбутнього фахівця існують критерії, які виявляються через діагностику професійно важливих якостей, проте до теперішнього часу в перелік діагностованих якостей не включена діагностика соціального інтелекту.

Так, вимоги до особистості практикуючого психолога щодо його професійної діяльності в психологічній літературі представлені у вигляді списків професійно важливих якостей (ПВК), але ніхто не розглядав соціальний інтелект як один з критеріїв професійного відбору майбутнього психолога-фахівця за допомогою професійної орієнтації. На даний час місце соціального інтелекту в системі професійно важливих якостей психолога не визначено, хоча ділова та міжособистісна комунікація є професійною функцією і займає до 90 % його робочого часу. Звичайно, для психолога соціальний інтелект не є єдиним критерієм професійної придатності, а служить професійно важливою якістю для психолога-практика і є обов'язковим для психолога-теоретика.

Саме тому дослідницька проблема роботи полягає у вивченні феномена соціального інтелекту як прогностичної компоненти успішності професійної діяльності студентів.

Розробка даного питання так само актуальна потенційною можливістю прогнозування успішності трудової діяльності на стадії професійної підготовки, що в свою чергу обумовлено потребами самого освітнього процесу. Сучасна система професійної освіти повинна орієнтуватися на таку організацію роботи, при якій стає можливою не тільки актуалізація потенційного стану рівня соціального інтелекту майбутнього фахівця, а й формування вже в ході навчання у вузі основних змістовних і динамічних характеристик конструктивної спрямованості розвитку здатності до ефективної міжособистісної взаємодії та успішної соціальної адаптації.

Мета статті — надати результати прогностичних можливостей соціального інтелекту студентів, які обрали своєю спеціальністю психологію.

Результати дослідження. Дослідження проводилося на базі Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Вибірку склали 50 студентів віком від 20 до 24 років, які були поділені на дві підгрупи. У першу підгрупу увійшли 25 осіб, що навчаються в рамках спеціалізації «магістр», у другу підгрупу увійшли 25 осіб, що навчаються в рамках спеціалізації «спеціаліст».

У роботі використовувалися методика «Соціальний інтелект» Дж. Гілфорда і О. Саллівена, культурно-вільний тест на інтелект (CFIT) Р. Кетте-

ла, метод експертних оцінок на основі методики «Особистісний диференціал» Ч. Осгуда.

Оскільки випробовуваними були студенти психологічного факультету, то розглядалася успішність їх навчальної діяльності, як квазіпрофесійної, шляхом зіставлення сесійних оцінок студентів та експертних оцінок успішності їх навчальної діяльності.

Для багатовимірного аналізу була визначена загальна модель дослідження (рис. 1).

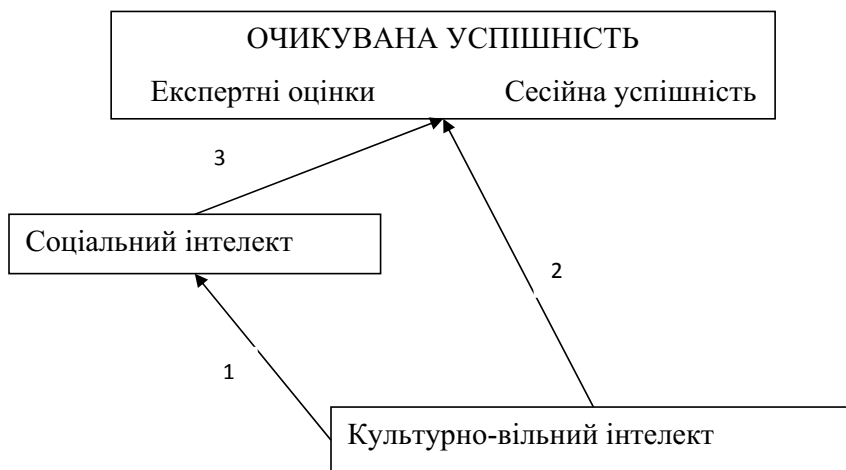

Рис. 1. Модель багатовимірного дослідження

Для виділення основних факторів, які детермінують той чи інший параметр відносно інших показників, був застосований метод головних компонент — один з методів дослідження структури і зниження розмірності простору змінних. Призначено для лінійного перетворення великої кількості вихідних змінних, що корелюють між собою, у кілька некорельованих показників, що полегшує подальший аналіз даних. Стратегія використання передбачає, що діагностичну модель можна створити шляхом апроксимації геометричної структури множини об'єктів в просторі вихідних ознак.

Результати надані у візуальному представленні. На рис. 2 представлена близькість показників інтелекту у психологів-магістрів і психологів-спеціалістів.

Беручи до уваги структуру соціального інтелекту, представлену в моделі Дж. Гілфорда, можна сказати, що магістри та спеціалісти розрізняються за способами реалізації соціальних компетенцій.

Здатності передбачати наслідки поведінки у спеціалістів краще. Здатність передбачати наслідки поведінки на основі аналізу реальних ситуацій спілкування передбачає можливість розпізнавання почуттів, думок, намірів учасників комунікації. Такі люди вміють орієнтуватися в невербальних реакціях учасників взаємодії і знання нормо-рольових моделей і правил, що регулюють поведінку людей.

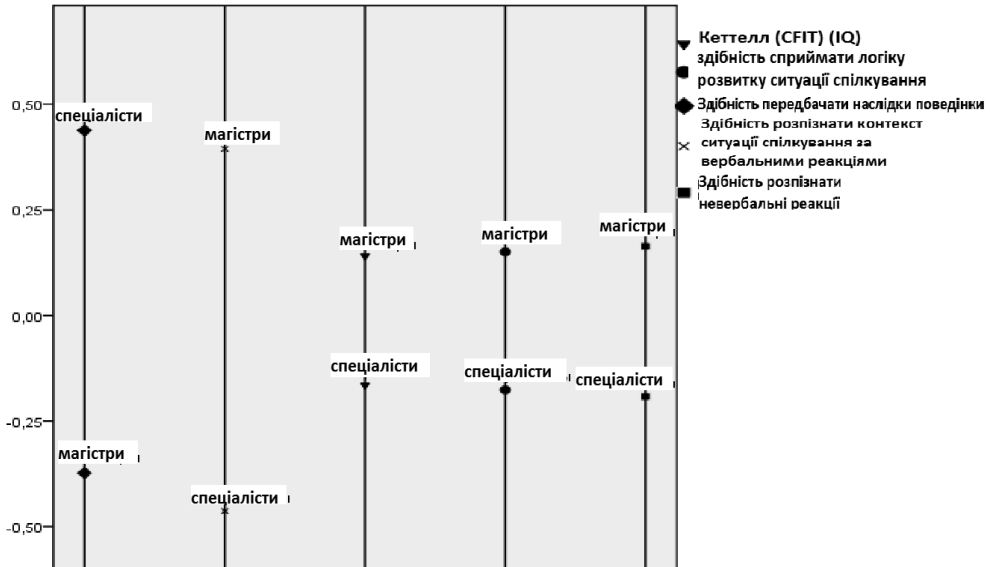

Рис. 2. Простір характеристик інтелекту для магістрів та спеціалістів

Здатності розпізнавати контекст ситуації спілкування по вербальних реакціях більше розвинені у магістрів.

Можна припустити, що на розвиток соціального інтелекту відкладає відбиток професійно-орієнтоване навчання. Для магістрів це теоретико-педагогічна спрямованість, а для спеціалістів — прикладна спрямованість.

На рис. 3 представлена близькість показників інтелекту для встигаючих та відстаючих студентів.

Беручи до уваги структуру соціального інтелекту, представлену в моделі Дж. Гілфорда, можна сказати, що такі студенти розрізняються за способами реалізації соціальних компетенцій.

Встигаючі студенти більш здатні розпізнавати невербальні реакції. Крім того, рівень розумових здібностей (культурно-вільного інтелекту) у них вище. Відстаючі студенти більш здатні розуміти логіку розвитку ситуацій спілкування. За іншими характеристиками відмінності незначні.

Невербальні реакції включають в себе міміку, жести, пози та інші елементи експресії. Можна припустити, що тут на розвиток соціального інтелекту відкладає відбиток професійно-орієнтоване навчання. Що стосується переваги відстаючих, то очевидно, що прагнення не бути відрахованими з ВНЗ робить їх більш чутливими до ситуацій поведінки. Шляхом логічних умовиводів вони можуть добудовувати невідомі, відсутні ланки в ланцюзі цих взаємодій, пророкувати, як людина поведе себе надалі, відшукувати причини певної поведінки.

На рис. 4 представлена близькість експертних оцінок для магістрів та спеціалістів.

Не всі оцінки експертів носять фактичний характер, але все ж деякі оцінні прикметники відносяться до певної групи. Так, найчастіше педаго-

ги вважають спеціалістів чуйними, але такими, що несправедливо реагують на навчальні взаємини з педагогами, та нещирими.

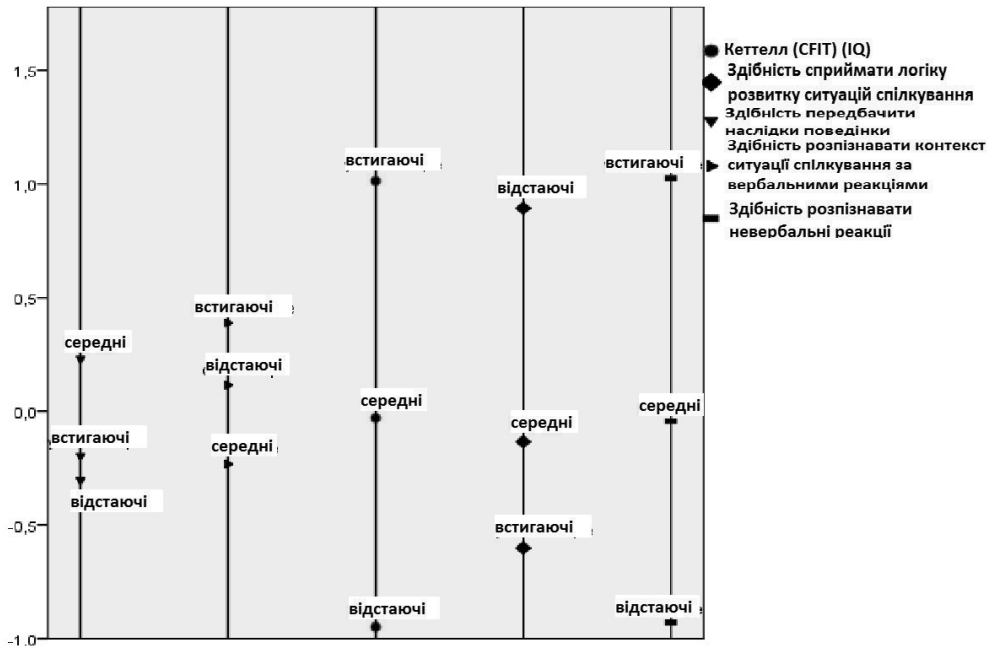

Рис. 3. Простір характеристик інтелекту для встигаючих та відстаючих студентів

Магістрів педагоги вважають справедливими та більш чесними, але черствими. Все ж таки академічна (теоретична) психологія не припускає емоційного реагування.

На рис. 5 представлена близькість експертних оцінок для успішних (встигаючих) і неуспішних (відстаючих) студентів.

В принципі оцінки експертів по відношенню до успішних та неуспішних студентів діаметрально протилежні, але якщо брати до уваги «середнячків», то чітка диференціація проходить за категоріями «черствий-чуйний», «справедливий-несправедливий», «чесний-нещирий».

Експерти, характеризуючи успішних, частіше застосовують оцінки «справедливий, чесний, але черствий». Це в більшості своїй збігається з характеристиками магістрів, які і складають більшість добре успішних студентів.

Невстигаючих студентів експерти оцінюють як несправедливих, нещирих, але чуйних. Емоційні характеристики збігаються з характеристиками фахівців, оскільки більшість середньо- і неуспішних — це фахівці.

Висновки. Підводячи підсумки даного аналізу, можна сказати, що:

1. Соціальний інтелект досить добре розвинений у всіх студентів-психологів, оскільки є професійно-важливою якістю психолога. Але є певні відмінності в його характеристиках. Академічна психологія припускає

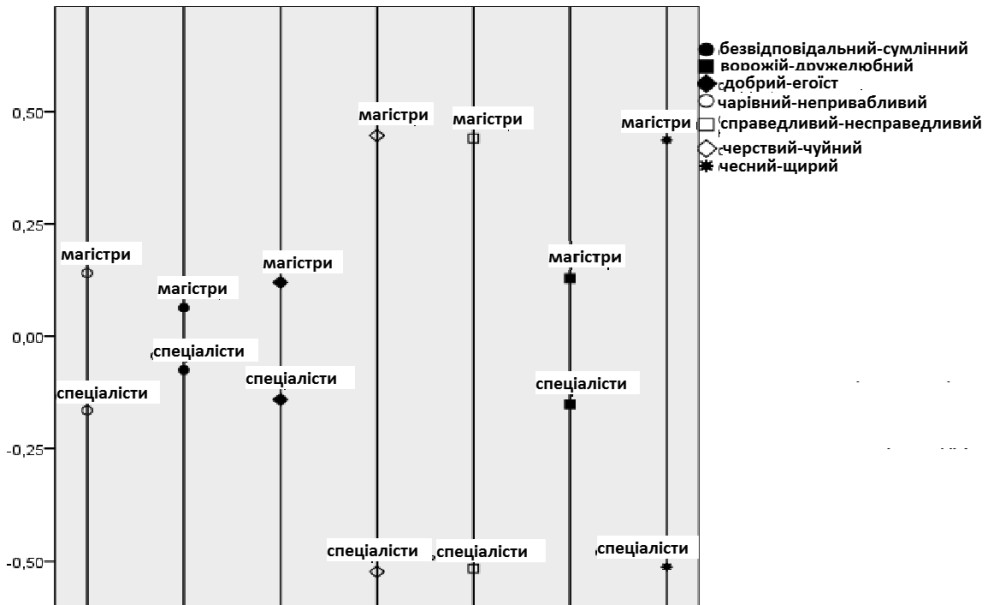

Рис. 4. Простір експертних оцінок для магістрів та спеціалістів

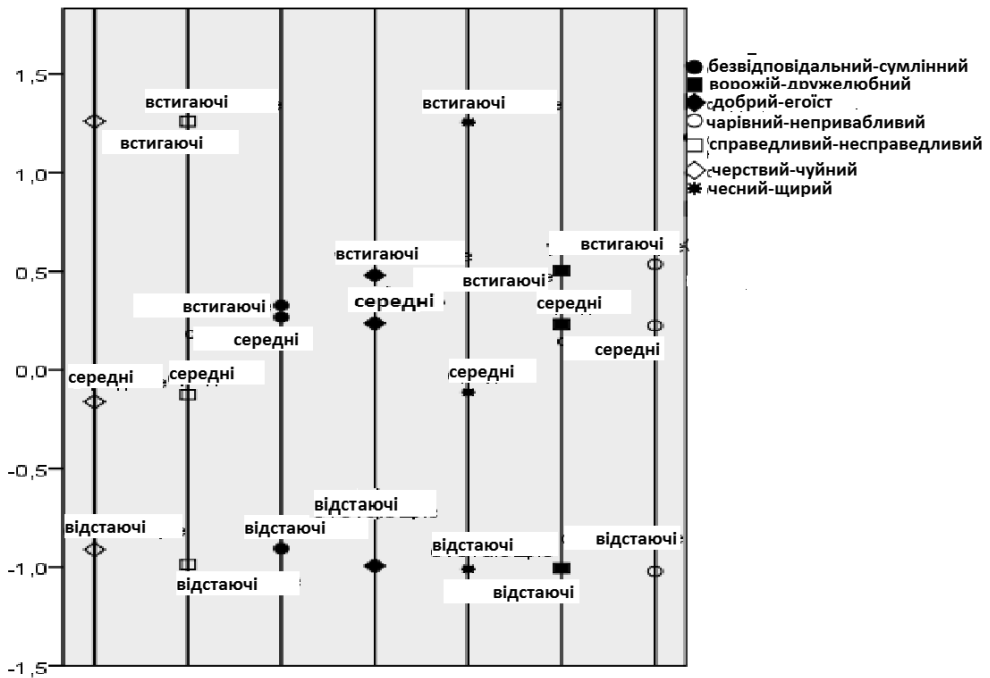

Рис. 5. Простір експертних оцінок для успішних і неуспішних студентів

переважну чутливість до вербальних реакцій, оскільки в основі вироблених реакцій лежить слово. Практична психологія припускає чутливість до невербальних реакцій, оскільки практична психологія орієнтована на безпосередню взаємодію «людина-людина».

2. Високий інтелект припускає гарну навченість, тому у успішних студентів інтелектуальні здібності вище. Що стосується переваги відстаючих студентів в передбаченні ситуацій (фактор соціального інтелекту), то очевидно, що прагнення не бути відрахованими з ВНЗ робить їх більш чутливими до ситуацій поведінки.

3. Експерти, характеризуючи успішних, частіше застосовують оцінки «справедливий, чесний, але черствий». Це в більшості своїй збігається з характеристиками магістрів, які і складають більшість добре успішних студентів. Невстигаючих студентів експерти оцінюють як несправедливих, нецирих, але чуйних. Емоційні характеристики збігаються з характеристиками спеціалістів, оскільки більшість середньо- і неуспіваючих — це фахівці.

Перспективи подальшого дослідження. Діагностика встановленого кола професійно важливих якостей психолога може бути використана для прогнозування успішності навчання та професійної діяльності майбутніх психологів. При розробці навчальних планів профільних факультетів психологічних вузів можуть бути враховані професійно важливі якості і властивості особистості фахівців в даній області і розроблені курси, спрямовані на розвиток у студентів спеціальних здібностей, що впливають на ефективність консультативної діяльності.

Список використаних джерел і літератури

1. Власова О. І. Психологія соціальних здібностей: структура, динаміка, чинники розвитку: Монографія / О. І. Власова. — К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. — 308 с.
2. Гончарова-Горяньська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів / М. Гончарова-Горяньська // Рідна школа. — 2004. — № 7–8. — С. 71–74.
3. Каменська Н. Л., Кременчуцька М. К. Гендерні особливості інтелекту: від юності до зрілості // Вісник Одеського національного університету. Психологія. — Том 20. Випуск 2 (36). — Ч. 1. — 2015. — С. 74–80.
4. Михайлова Е. С. Социальный интеллект: тернистый путь от понятия к методике / Е. С. Михайлова // Психологическая газета. — 1996. — № 9. — С. 6–9.
5. Социальный интеллект: теория, измерение, исследования / Под ред. Д. В. Люпина, Д. В. Ушакова. — М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2004. — 176 с.
6. Sternberg, R. General intellectual ability / R. Sternberg // Human abilities by R. Sternberg. — 1985. — P. 5–31.

REFERENCES

1. Vlasova, O. I. (2005). *Psychology of social skills: the structure, dynamics, factors of development*. K.: Vydavnycho-polighrafichnyy centr «Kyjivsjky universytet» [in Ukrainian].
2. Ghoncharova-Ghorjansjka, M. (2004). Socialjna kompetentnistj: ponjattja, zmist, shljakhy formuvannja v doslidzhennjakh zarubizhnykh avtoriv [Social competence: concept, content,

- ways of formation in the studies of foreign authors]. *Ridna shkola — Native school*, 7–8, 71–74 [in Ukrainian].
3. Kamensjka, N. L. & Kremenčucjka, M. K. (2005). Ghenderni osoblyvosti intelektu: vid junosti do zrilosti [Gender features of intelligence: from youth to maturity]. *Vistnyk Odesjkojho nacionaljnogho universytetu — Bulletin of the Odessa National University* (Vol. 20), 2 (36), 74–80 [in Ukrainian].
 4. Mihaylova, E. S. (1996) Sotsialnyiy intellekt: ternistyiy put ot ponyatiya k metodike [Social Intelligence: a thorny path from the concept to the procedure]. *Psichologicheskaya gazeta — Psychological newspaper*, 9, 6–9 [in Russian].
 5. Lyusina, D. V. & Ushakova, D. V. (Ed.). *Sotsialnyiy intellekt: teoriya, izmerenie, issledovaniya* [Social Intelligence: Theory, measurement, research]. М.: Izd-vo «Institut psihologii RAN» [in Russian].
 6. Sternberg, R. (1985). General intellectual ability. *Human abilities by R. Sternberg*. (pp. 5–31).

Каменская Наталья Леонидовна

доцент кафедры общей психологии и психологии развития
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

Кременчуцкая Маргарита Константиновна

доцент кафедры социальной помощи и практической психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

**УРОВЕНЬ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА
КАК ПРОГНОСТИЧЕСКАЯ КОМПОНЕНТА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ
УСПЕВАЕМОСТИ СТУДЕНТОВ**

Резюме

Статья освещает роль социального интеллекта в структуре профессионально важных качеств специалиста. Социальный интеллект рассматривается не только как основа социализации и адаптации в современном обществе, но и как необходимое условие успешного овладения профессиональными навыками. Представлены результаты анализа модели, связывающей социальные составляющие интеллекта студентов, получающих высшее образование, и успешности их учебной деятельности (как квазипрофессиональной) с ожидаемой профессиональной успешностью. Подчеркнута глубокая значимость включения в процесс образования и подготовки специалистов (особенно сферы «человек-человек») компонентов, стимулирующих развитие социального интеллекта.

Ключевые слова: социальный интеллект, профессионально важные качества, специалист, психолог, успешность.

Kamenska N. L.

lecture of department of general psychology and developmental psychology
of Odessa I. I. Mechnikov national university

Kremenchutska M. K.

lecture of department of social assistance and practical psychology
of Odessa I. I. Mechnikov national university

THE LEVEL OF SOCIAL INTELLIGENCE AS A PREDICTIVE COMPONENT OF PROFESSIONAL SUCCESS OF STUDENTS

Abstract

The work is devoted to the social intelligence as the psychological characteristics of the individual and his professional competence by vocational training in the sphere of «human-human». The purpose of this paper to present the results of studies of prognostic features of social intelligence of students who have chosen the specialty psychology.

We used the method of «Social Intelligence» G. Guilford and O. Sullivan and method of expert assessments. Because the subjects were students, considered the success of their training activities as paraprofessionals, by comparing their session grades and expert evaluations of the success of their learning activities.

The findings suggest that for the psychologists the social intelligence is not a single criterion of suitability, and has a certain differentiation. Academic psychologists (Masters) is more typical sensitivity to verbal reactions, because the basis of verbal responses is the word. Applied Psychology (professionals) suggests sensitivity to nonverbal reactions as practical psychology is focused on the direct interaction of man-man.

Diagnosis of specified range of professionally important qualities of the psychologist can be used to predict the success of the education and training of future psychologists.

Key words: social intelligence, professional-important qualities, a specialist, a psychologist, success.

Стаття надійшла до редакції 12.01.2016